

**Сергій Ягодзінський,
Богдана Ягодзінська**
м. Київ

БІЗНЕС І ДЕМОКРАТІЯ: РОЗМИСЛИ АНТРОПОЛОГІЧНИХ СМИСЛІВ

Ідея, принцип, норма, ідеал, ідол, мета, мрія... Кожне з цих ключових, почасти екзистенційно визначених, онтологічних складових існування людини матеріалізуються нею у формі ідеального.

Демократія... Чи не її Платон назвав найгіршою із можливих форм правління? Чи не демократія – матеріалізоване ідеальне, послала на смерть Сократа і Дж.Бруно? Чи не прагнення демократії гасило і гасить тихі, однак від того не менш мудрі, слова меншості, тієї, яка, усвідомлюючи істинну природу понять, а відповідно, – явищ, готувала “концепти” [3], суперечливість яких, на перший погляд, виходила далеко за межі “здорового глузду”, а тому не могла бути прийнятою як адекватна форма суспільної свідомості. Однак, що можемо ми, покоління XXI ст., запропонувати як альтернативу віковій практиці демократичного благоустрою? Наскільки відповідним вимогам часу виявиться новий підхід? І головне – наскільки існуючі принципи державного правління розходяться з ідеями гуманізму, суперечать і обмежують його?

Звернемося до самого поняття “демократія”. Демократія – це форма політичної організації суспільства, що характеризується участю народу в управлінні державними справами [6, с. 158]. Як бачимо, подібна дефініція містить більше запитань, аніж відповідей. Що таке політична організація? Чи повинна держава обмежитися лише політично-регулятивними функціями? Яким є механізм прийняття народом участі в керуванні державними справами? Що є гарантом реалізації принципів демократії? Як формуються пріоритети та цінності демократії? Жодне із запропонованих на обговорення питань не може бути вирішене, виходячи з поданого вище визначення демократії. І ось чому.

Під економікою в сучасній науці розуміють історично визначену сукупність суспільно-виробничих відносин, що характеризують економічний лад суспільства. У цьому разі доцільно залучити до її аналізу економічно-філософську спадщину марксистської філософії. Як відомо, у вступі до Критики політичної економії К. Маркс відмітив: “В суспільному виробництві свого життя люди вступають в певні, необхідні, від їх волі незалежні відносини – виробничі відносини, які *відповідають* їх матеріальним виробничим силам. Сукупність цих виробничих відносин складають *економічно структуру* суспільства, реальний *базис*, на якому ґрунтується юридична і політична надбудова... Спосіб

виробництва матеріального життя обумовлює соціальний, політичний і духовний процеси життя взагалі”. Таким чином, саме економіка визначає усю подальшу інфраструктуру розвитку соціуму – надбудову.

Поставимо питання: а що є *економічною основою демократії* як форми політичної організації суспільства, а тому, безперечно, як надбудови? Звичайно йдеться про демократію взірця початку ХХІ ст. Намагання віднайти відповідь за допомогою філософського словника справа марна, адже, як не дивно, стаття “Демократія” в ньому відсутня [5]. Чим це викликано, сказати важко, проте, не хочеться вірити тому, що сучасність не потребує філософської рефлексії стану, до якого вона так прагне. Ще більший подив викликає наявність вищезгаданої статті у філософському словнику, виданому ще за радянських часів, які політологи сьогодення називають не інакше як тоталітарними. Демократія в ньому визначається як “одна із форм влади, яка характеризується *офіційним* проголошенням принципу *підкорення* меншості більшістю і визнанням свободи і рівноправ’я громадян” [7, с. 115].

Однак сучасна епоха змінює поняття більшості, перетворюючи її у знятому вигляді на меншість, розв’язуючи цим самим протиріччя влади народу та влади капіталу. Проте, якщо К.Маркс фіксував їх протистояння та чітку конфронтацію в середині ХІХ ст., то на даному етапі капітал виступає речником народу, виразником його інтересів. Звичайно, пояснення соціальних процесів з позицій марксистської філософії мало переконливе для сучасної людини. Але, враховуючи, що економічна діяльність – найбільш інертний елемент культури, консервативний. Отже, основні принципи капіталізму часів Маркса мало змінилися й існують в *бізнесі* ХХІ ст. Звернемось до значення цього феномену. Словник іншомовних слів дає таке трактування: “бізнес – підприємницька діяльність, що дає *прибуток*” [6, с. 80].

У вищезгаданому філософському словнику знаходимо і відповідь на поставлене питання щодо економічної основи сучасної демократії: “її економічною основою є *суспільна власність* на засоби виробництва” [7, с. 115]. Чи можливо реалізувати цей базовий принцип демократії в сучасному світі хоча б у формі різного роду податків на виробництво, регулюванням ціноутворення тощо? Ні, оскільки світова економіка – *ринкова*, а ринок передбачає лише одну задачу – отримання прибутку.

Відповідно, економічною основою демократії європейського типу виступає бізнес, ринкові відносини, до того ж у світовому масштабі. Полишаючи спроби філософської рефлексії даного соціального явища, його аксіологічного статусу, спробуємо визначити місце Людини в системі координат бізнесу та демократії.

Людина – член суспільства, невід’ємна його частина. І хоча суспільство не редукується до потреб і дії конкретного громадянина, все ж будувати теорію суспільства без урахування даного чинника накопичення ентропії необачно і, як правило, це веде до різного роду утопічних концепцій. Тому суспільство – *відкрита* система, відкрита до нових знань, потреб, простору і т.п. Що розуміти

під відкритою системою? Система називається відкритою, коли будь-який елемент, що входить до неї, входить не як окрема одиниця, а у всій сукупності зв'язків зі своїм оточенням.

Чи можна раціоналізувати таку систему? Очевидно – ні. Вона не може і *не потребує* своєї *раціоналізації*, оскільки ця стадія є елементом деградації відкритої системи і веде не до повернення попереднього стану, а до тотального руйнування як самої себе, так і його раціоналізуючого чинника. Втрачаються зв'язки, локалізуються відносини, відбувається анти-діалектичний процес – зміна якості системи диктує зміну кількості, тобто зміна сутності системи призводить до необхідності перегляду методології її кількісного аналізу. Іншими словами, новий стан системи не може бути коректно означений існуючими кількісними показниками. Але й приведення кількості у відповідність якості не вирішує, а лише поглиблює суперечності, виступає їх каталізатором, без перспективи розв'язання.

Як приклад, доречно пригадати непрості взаємовідносини, що склалися між філософією та наукою, починаючи з 30-х років XIX ст. Із того часу представники природничих наук намагаються всіма можливими способами підкреслити абсолютну безпомічність філософії, не усвідомлюючи, що остання – лише наступна вітка еволюції тієї ж науки. Наука – складова філософії, а відповідно остання не може бути адекватно відображена методами і прийомами цієї складової. Достовірно відобразити систему, знаходячись всередині неї, неможливо, як неможливо людині уявити кулю п'ятивимірного простору. Сам же п'ятивимірний простір досліджується, спираючись на аналогію з тривимірним. Цікаво, що скаже наука, якщо відшукає в новому просторі принципово нові властивості? Чи буде вона їх заперечувати як абсурдні та помилкові? Тому спроби зруйнувати філософське знання як відкрите, неодмінно призведе до руйнування й природничих наук. Це – фундаментальний закон розвитку складних систем. Проте здається “суд над природою”, в тому числі й над природою людського мислення продовжується. Повернемося до нашої теми.

Чим же виступає бізнес відносно суспільства як відкритої системи? Очевидно, *елементом її раціоналізації*. І як будь-яка внутрішня, а відповідно, більш структурована підсистема, бізнес намагається підкорити, надати сенсу, мети, цілі, засобів реалізації недосконалій, на його погляд, відкритій системі потреб, екзистенцій, духу, якою є Людина. Натомість, бізнес перетворює людину на джерело ресурсів, складову власної еволюції. Діючи подібно вірусу, він давно відірваний від потреб людини, які не є суто матеріальними, став незалежним, автономним утворенням, що живе і нав'язує оточенню свої власні закони, за якими все нераціональне, те, що не сприяє отриманню прибутку оголошується незрозумілим, а тому – ворожим. Здається ситуація класична, а з огляду на її повторення ще й трагічна.

Можна заперечити, сказавши, що в цьому і є основна цінність демократії, адже вона “є порожнім простором, в якому можуть розвиватися різнобарвні політичні прагнення” [8, с. 149], а “невдоволення демократією в принципі можна

трактувати як втому людей від невизначеності, бажання вибрати конкретний шлях” [Там само]. Але ж демократія не хаос, а будь-яка форма правління прагне забезпечити впевненість, віру у завтрашній день. Проблема в іншому. Те, що стає загальноприйнятим для всіх відразу, стає нормою демократії, цінністю, яка захищається нею, залишаючи альтернативу лише в принципі.

Тому демократія, в першу чергу, повинна бути *ідеологією*, взірцем, прагнення до якого і буде основним критерієм демократично налаштованого суспільства. Дозволимо не погодитись з автором статті “Проблеми демократії в сучасному суспільстві”, який пише: “Демократія прагматична. Ідеї та вирішення проблеми випробовуються не в зіткненні з непохитною ідеологією, а в реальному світі” [4, с. 164]. У цьому розрізі важливою є проблема людини, як об’єкта діяльності політичної системи. Наявність різного роду альтернатив ще не забезпечує цій самій людині вільного розвитку її сутнісних сил, як свобода слова не гарантує його мудрості. І навіть якщо справа в “розвитку демократичної громадянської культури” [Там само], то формування її основних принципів – основна задача ідеології як ідеального. Власне, плюралістичне трактування мети, задач і шляхів досягнення демократії перетворить останню з ідеального на ідол (Э. Ильенков), який, як відомо, недосяжний.

В цьому контексті досить актуальним є розробка Лівійським лідером Муаммаром Аль-Каддафі “конкретних шляхів вирішення найбільш гострих соціально-політичних проблем сучасного суспільства” [2, с. 4], які зосереджені в програмній праці “Зелена книга” [1], яка не стільки декларує цінності, скільки спрямована на “відшукання реальних шляхів їх досягнення” [Там само]. Провідні вітчизняні дослідники творчості М. Каддафі виділяють такі методи розв’язання означених проблем: “подолання відчуження народу від влади шляхом організації суспільства прямої, безпосередньої демократії; усунення експлуатації людини людиною і формування справедливих розподільчих відносин в суспільстві; звернення до природного Закону життя суспільства; загальна доступність освіти, мистецтва, спорту для всіх без виключення громадян; соціальний захист материнства і дитинства” [Там само].

Зі сказаного можна зробити висновок: демократія, економічною основою якої є бізнес, що, в свою чергу, диктує їй умови функціонування і розвитку настільки ж ворожа людині, як і безконтрольне самодостатнє “накопичення прибутку”. Якщо викладені вище міркування Вам здаються ідеологічними, соціально невинуватими та неадекватними суспільству ХХІ ст., то Вашу позицію можна, в кращому випадку, назвати соціальним оптимізмом.

Література

1. Каддафі М. Зелена Книга. – К.: Фенікс, 2003. – 160 с.
2. ХХІ СТОЛІТТЯ: Альтернативні моделі розвитку суспільства. Третя Світова Теорія. Матеріали третьої міжнародної науково-теоретичної конференції. 21-22 травня 2004 р. Частина I. м. Київ / Ред.: Г.П. Балабанова. – К.: Фенікс, 2004. – 398 с.

3. Делез Ж., Гваттари Ф. Что такое философия? – СПб: Алетея, 1998. – 288 с.
4. Дубчак Л.С. Проблеми демократії в сучасному суспільстві / 1 – С. 160-180.
5. Новейший философский словарь: 3-е изд., исправл. – Мн.: Книжный Дом. 2003. – 1280 с.
6. Словник іншомовних слів / Уклад.: С.М.Морозов, Л.М.Шкарапута. – К.: Наук. думка, 2000. – 680 с.
7. Философский словарь / Под ред. И.Т.Фролова. – 5-е изд. – М.: Политиздат, 1987. – 590 с.
8. Хотченко И.А. Проблема демократии в современном обществе / 1 – С. 143-152.